

Molnár Csikós László

Idegen szavak elavulása határon innen és túl

1. Bevezetés

Tanulmányomban a magyar nyelvbe került idegen szavak közül azokkal kívánok foglalkozni, amelyek Magyarországon elavultnak számítanak, a magyar nyelvterületnek más részein viszont élő használatban vannak. Ennek rendszerint az a magyarázata, hogy a régiók beszélői átvették őket a kontaktusnyelvből, vagyis szerb, horvát, szlovén, német, szlovák, ukrán vagy román mintára élnek velük. Az elavulás lehet teljes, kiterjedhet a szó egészére, ekkor minden jelentésében elavult. Előfordul azonban, hogy a szónak csak bizonyos értelemben való használata régies, avult, ez részleges elavulásnak számít. Az anyaországban elavult idegen szó vagy megfelelője több régióban is megjelenhet a használatban, néha pedig csak valamelyik régióban bukkan fel. Például az 'ügyvéd, jogtanácsos' jelentésű, Magyarországon elavult *advokát* szó ugyanebben az alakban és 'ügyvéd' jelentéssel megtalálható az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai, a horvátországi és a mura-vidéki magyar regionális nyelvben. A 'vegyeskereskedés' jelentésében elavult *bazár* főnévnek csak a Felvidéken fordul elő a megfelelője, *bazár* és *autóbazár* alakban, szlovák mintára használtautó-kereskedést jelölnek vele.

Látszólag véletlen egybeesés, hogy ugyanaz a szó az egyik nyelvben elavul, nem igénylik a beszélők, a másik nyelvnek pedig szüksége van rá és használja, nem engedi, hogy elavuljon. Ennek feltehetően racionális magyarázata van. Szem előtt kell tartani, hogy az idegen szavak átvétele nem olyan jelenség, amely a különböző nyelvekben egyformán megy végbe, úgyhogy a kontaktusnyelvekből átvett idegen szó útja nem feltétlenül azonos a Magyarországon elavult idegen szó etimológiájával. A megfelelő értékeléshez az átvétel idejét, helyét és módját is figyelembe kell venni. Az idegen szavak jelentős része német közvetítéssel került a magyarországi magyar nyelvbe, míg a szerbiai magyar nyelvváltozatba francia és szerb közvetítéssel jutott. Néhány elavult is van köztük. Például a 'hitel' jelentésű elavult *kredit* német eredetű a magyarországi magyarban. A vajdaságiak szóhasználatában a francia–szerb eredetű *kredit* értelme egyrészt 'hitel, kölcsön', másrészt '(mobiltelefonon) lebeszélhető pénzösszeg; keret'. Első jelentése Erdélyben, Horvátországban, a Muravidéken és az Őrvidéken is megvan, a második Vajdaságon

kívül Erdélyben és a Felvidéken is. A jelenség azzal is összefüggésben lehet, hogy a Magyarországon kívüli régiókban élő beszélők ritkábban használják az elavult idegen szó magyar megfelelőjét, vagy egyáltalán nem ismerik, ezért más nyelv hatására az idegen szóval élnek, ebben az esetben a hitel főnév helyett inkább a kredit főnevet használják.

2. A Magyarországon elavult idegen szavak

A magyar nyelvbe került idegen szavak egy része Magyarországon elavultnak minősül, a magyar nyelvterületnek más részein viszont használják őket. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a régiók beszélői számára a kontaktusnyelvek (szerb, horvát, szlovén, német, szlovák, ukrán, román) is közvetítették őket, mintájukra élnek velük.

2.1. Teljes elavulás

Az elavult idegen szavaknak egy részében az elavulás teljesnek minősül, a szó egészére kiterjed, azaz a szó minden jelentésében elavult. Ezeket a mai beszélők nem használják, nem részei aktív nyelvismeretüknek, viszont passzív szókészletüknek elemei lehetnek. Tótfalusi szótárában (Tótfalusi, 2008) több tucatnyi ilyen szó van:

adrezz † 'lakcím, cím, címzés'

aerodrom † 'repülőtér'

aeroplán † 'repülőgép'

agencia † 'ügynökség', 'ügyvédi megbízatás'

akvizitőr † 'üzletszertő, megrendeléseket, előfizetéseket gyűjtő ügynök'

alómars † kat 'lódulj! gyerünk!', 'takarodj! hordd el magad!'

anzix † 'látképes postai levelezőlap'

bekk † sport 'hátvéd labdarúgó csapatban'

biléta † 'jegy, belépőjegy, menetjegy', 'cédula, vámcédula, bárca'

fátermörder † ölt 'magas álló gallér a 19. század elejének férfi viseletében'

haubic † kat 'tarackágyú, tömegek és zárt hadsorok szétzilálására használt régi lövegfajta'

káplár † 'tizedes'

majszter † '(kisiparos) mester'

maródi † kat 'beteg, gyengélkedő, menetképtelen (katona)'

masamód † 'divatáruslány, kalaposlány'

matézis † 'számтан, mennyiségtan'

- méta* † sport 'ütőkkel játszott régi csapatos labdajáték két határvonallal kijelölt három mezőben'
- mettőr* † nyomd 'tördelőszerkesztő'
- minerál* † 'ásvány'
- mirakulózus* † 'csodálatos, bámulatra méltó, ámulatos'
- misszilis* † 'valóságos, elküldött (tehát nem költött vagy költői) levél'
- mobiliák* † jog 'ingó vagyron, ingóságok'
- monéta* † 'pénz, pénzérme'
- móres* † 'tisztesség, jó magaviselet, becsület' (napjainkban a móresre tanít kifejezésben szerepel)
- mundstück* [mundstük] † zene 'fúvós hangszernek a szájba vagy a szájhoz illesztett része, fúvókája'
- nacionalitás* † 'nemzetiség'
- nebuló* † 'kisdíák, lurkó'
- opportúnus* † 'alkalmas, időszerű, célszerű'
- penna* † 'toll, író toll, lúdtoll, tollhegy'
- pitjizál* † 'iddogál, iszogat'
- refundál* † 'visszatérít, visszafizet'
- szinedrium* † 'gyűlés, tanácsülés'
- szkipetár* † 'albán'
- vale* † 'isten hozzád'

2.2. Részleges elavulás

Az elavult idegen szavaknak más részében az elavulás részleges, ugyanis a szónak csak bizonyos értelemben való használata régies, avult, vannak olyan jelentései, amelyek ma is használatban vannak. Tótfalusi szótárában (Tótfalusi, 2008) ilyeneket is találhatunk:

- abriktol* † kat 'kiképez'; 'fegyelmez, ráncba szed'; biz 'ver, páhol, fenekel'
- affekció* orv 'gyulladás, bántalom'; † 'hajlandóság, vonzódás, inger'
- agitáció* 'buzdítás, rábeszélés'; pol 'mozgósítás'; † pol 'izgatás, bujtogatás, lázítás', orv 'izgatottság'
- akklamáció* † pol 'közfelkiáltás' (tételes szavazás helyett); 'hangos tetszésnyilvánítás, éljenzés, ünneplés'
- allegál* † 'állít, hangoztat'; 'vitát, érvel'
- alumnus* † okt 'bentlakásos iskola növendéke'; vall 'papnövendék'
- ancúg* † div 'férfiruha, öltöny'; biz 'ruha, cucc, gönc'

animátor film 'bábfilmkészítő, rajzfilmalkotó'; † 'valaminek a létrehozója, mozgatója, lelke'

gubernátor † pol 'kormányzó'; tört 'az erdélyi fejedelemségben a kiskorú vagy távollévő fejedelem helyett kormányzó személy'

káplán vall 'katolikus segédlelkész'; † vall 'udvari pap'

kaptivál 'megnyer, lekötelez'; † kat 'elfog, foglyul ejt'

komisszió 'megbízatus'; † 'bizottság'

manipuláns † (mn) kat 'továbbszolgáló'; (fn) 'élelmezési altiszt'

masina 'gép, gépezet, készülék, berendezés'; † 'mozdony, vonat', 'gyufa'

minor tört 'fiatalkorú, 25. évét be nem töltött ifjú vagy lány az ókori római jogban'; † 'kisebb, ifjabb'

modestia [modesztia] † 'szerénység, igénytelenség'

montázs műv 'eltérő eredetű képekből komponált alkotás'; film 'filmvágás'; † műsz 'szerelés, összeszerelés'

muzsika 'zene, dallam'; † 'hangszer, zeneszerszám'

náció † 'nemzet, nemzetiség'; pej 'nép, népség'

nacionális 'nemzeti, országos'; † 'hazafias'

parkíroz közl 'parkol, gépkocsiját lezárva közúton vagy kijelölt helyen hagyja'; † 'parkosít'

pelerin 'a vállat fedő széles, ujjatlan körgallér'; † 'ujj nélküli, bő köpönyeg, malaclopó'

salabakter 'begyöpösödött, agyalágyult vénember'; † 'kopott, szakadt öreg könyv'

3. Határon túli régiókban használt elavult magyarországi szavak

Az elavult magyarországi szavaknak egy része több határon túli régióban is szerepel, arról tanúskodva, hogy több kontaktusnyelvben is fennmaradt. Ez lehetővé tette, hogy magyar regionális nyelvváltozatokban ne az elavulás érvényesüljön, hanem az élő használat. Az idegen szó regionális alakja általában ugyanaz, mint az elavult szóé, olykor azonban tőle eltérő is lehet (például az elavult *regresszus* esetében jelentkező *regressz* és *regresz*). Abból, hogy a szó regionális változata csupán valamelyik régióban van meg, arra lehet következtetni, hogy az elavulás nemcsak az anyaországban jut kifejezésre, hanem a régiók többségében is.

3.1. A szó több régióban fordul elő (Tótfalusi, 2008., URL1):

advokát † 'ügyvéd, jogtanácsos', Magyarországon elavult szó, az *advokát* 'ügyvéd' jelentéssel megtalálható az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai, a horvátországi és a muravidéki magyar regionális nyelvben;

frizőr † 'fodrász', frizer [fizēr]: a vajdasági, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'fodrász';

matúra † okt 'érettségi, érettségi vizsga'; az erdélyi, a vajdasági, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'érettségi';

parter † szính 'földszint a nézőtéren', 'virágágyak dekoratív elrendezése díszkertben'; a vajdasági, a horvátországi és a muravidéki magyar regionális nyelvben 'földszinti nézőtér';

paszpartu 'fehér kartonpapír keret (fényképhez, rajzhoz, metszethez)'; † 'mindenhová bebocsátást biztosító igazolvány';

paszport: 'útlevél' jelentéssel szerepel a kárpátaljai és a muravidéki magyar regionális nyelvben, Kárpátalján személyi igazolványra is mondják;

passzus irod 'írasmű kisebb részlete', 'szakasz, rész, hely, bekezdés'; † 'útlevél'; † 'marhalevél'; az erdélyi, a vajdasági, a horvátországi és a muravidéki magyar regionális nyelvben 'útlevél';

patika 'gyógyszertár'; † 'orvosság, gyógyszer, ír'; a vajdasági és a horvátországi magyar regionális nyelvben 'edzőcipő, tornacipő, sportcipő';

penzió † 'nyugdíj'; az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'nyugdíj';

professzor 'egyetemi vagy főiskolai tanár'; † 'középiskolai tanár', 'klinika vezető főorvosa, orvosprofesszor'; a felvidéki, a vajdasági, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'középiskolai tanár';

prorektor † 'igazgatóhelyettes, rektorhelyettes'; az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'rektorhelyettes';

rámpás † 'kiforrt, de még zavaros újbor'; a felvidéki és a vajdasági magyar regionális nyelvben 'kiforrott, de még le nem tisztult újbor';

regresszus † 'vizontkereset, kártérítési igény'; 'hanyaglás, visszafejlődés'; 'visszakövetkeztetés (pl. okozatról okra)'; regressz / regresz: 1. 'az államtól üdülésre kapott pénzösszeg' (Vajdaság, Horvátország, Muravidék), 2. 'államilag támogatott védőár' (Vajdaság), 3. 'kárpótlás' (Muravidék);

révolte [revolt] † 'zendülés, forrongás, lázadás'; revolt: Vajdaságban és Horvátországban 'lázas, felháborodás, nagyfokú méltatlankodás';

rezerva † kat 'tartalék'; 'tartózkodás, óvatosság'; az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a horvátországi, a muravidéki és az őrvidéki magyar regionális nyelvben 'tartalék'.

3.2. A szó csupán valamelyik régióban van meg (Tótfalusi, 2008., URL1):

akcia † ker 'részvény, részjegy'; az Őrvidéken (német mintára) 'részvény';

bazár † 'vegyeskereskedés' jelentésében elavult – bazár és autóbazár: 'használtautó-kereskedés' a Felvidéken (szlovák mintára);

bilanz [bilanc] † ker ‘vagyonmérleg’ – bilanz: Vajdaságban ‘egyenleg’ (átvitt értelemben is);

malverzáció † jog ‘hütlén kezelés, sikkasztás’ – : ‘hütlén kezelés, sikkasztás, visszaélés’ (Vajdaságban);

medicina orv ‘orvostudomány, orvoslás, orvostan’ † ‘orvosság, gyógyszer’; az Órvidéken (német mintára) ‘gyógyszer, orvosság’;

nótárius † ‘jegyző, írnok’ – notáriusz: Kárpátalján ‘jegyző, közjegyző’ jelentésben él;

patent ‘nyomókapocs’; † ‘szabadalom, szabadalomlevél’; ‘jól működő, szorosán záródó (pl. fedél)’; ‘szabadalmazott, kiváló’; A patent Kárpátalján ‘kiszállalkozói működési engedély’ jelentésben él;

prefektúra ‘a prefektus tisztsége’; ‘a prefektus hivatalának épülete’; (egy-egy országban) ‘rendőrség’; † előljáróság, megyeháza; Erdélyben ‘a kormány megyei hivatala’;

restauráció műv ‘sérült műalkotás helyreállítása’; pol ‘megdöntött társadalmi rendszer visszaállítása’; † ‘vasúti vendéglő’; † ‘tisztújítás’; a Felvidéken ‘étterem, vendéglő’ – *resztorán*: Vajdaságban, Kárpátalján, Horvátországban ‘étterem, vendéglő’.

4. Az elavulás viszonylagossága

Felfigyelhetünk arra, hogy bizonyos szavak használatára nincsen igényük a beszélőknek, hagyják, hogy a szó elavuljon, más nyelvben viszont szükségesnek tekintik, élnek vele. Véletlen egybeesés? A kárpát-medencei kontaktusnyelvek (a szerb, a horvát, a szlovén, az ukrán, a román) olyan idegen szavakkal is élnek, amelyek nem használatosak a mai magyar nyelvben, a regionális magyar nyelvváltozatot beszélők átveszik őket és használják azok helyett a magyar köznyelvi szavak helyett, amelyek számukra kevésbé ismertek vagy teljesen ismeretlenek. Különösen azok az esetek az érdekesek, amikor a magyar köznyelv számára elavult idegen szó kerül be a regionális nyelvváltozatba, mert a környezeti nyelv hatására a magyar regionális nyelven beszélők élnek érzik. Az idegen szavaknak a magyar köznyelvben való elavulását főleg azzal lehet magyarázni, hogy a magyar nyelvnek introvertált, azaz befelé forduló a természete, például bibliotéka helyett könyvtár, teátrum helyett színház, státus helyett államot mond (Molnár Csikós, 2017, 69–70. o.).

Lanstyák István szerint a közmagyar eredetű határon túli nemzetközi szavak (és kisebb mértékben a más státusú idegen szavak) a legtöbb esetben az illető államnyelvekben is megvannak, és ez kontaktushatást idéz elő. Ez akkor jön létre, amikor az érintett lexémának az államnyelvben és a közmagyarban azonos vagy csaknem azonos a hangalakja, továbbá a denotatív jelentésük is többé-kevésbé megegyezik, csupán a stílusértékük különbözik (Lanstyák, 2011, 91. o.) Az, hogy a szlovákiai magyar és a magyarországi magyar szó között több esetben stílusbeli-pragmatikai eltérés figyelhető meg, leginkább abban jut kifejezésre, hogy a szó

Magyarországon elavult, régies stílusértékű, esetleg szűkebb hatókörű szakkifejezés, a szlovákban és így a szlovákiai magyar nyelvhasználatban viszont élő, általános használatú (Szabómihály-Lanstyák et al., 2011, 249. o.).

5. A közvetítő nyelv kérdése

Az idegen szavak átvétele a különböző nyelvekben nem egyformán megy végbe. A tanulmányozott idegen szavaknak az etimológiája eltérhet egymástól. Más lehet az idegen szó útja, ha a Magyarországon elavultak közé tartozik, illetve ha kontaktusnyelvből vették át a regionális beszélők. A megfelelő értékeléshez az átvétel idejét, helyét és módját is figyelembe kell venni.

5.1. Francia–szerb közvetítés

Sok idegen szó német közvetítéssel került a magyarországi magyarba. A vajdasági magyarba általában szerb közvetítéssel jutnak ugyanazok az idegen szavak, többnyire a franciából.

Például a 'csillár', 'vékony gyapjúsövet', 'fémes máz' jelentésű elavult lüszter szó német eredetű a magyarországi magyarban. A vajdaságiak szóhasználatában a 'csillár' jelentésű, francia–szerb eredetű luszter található. A szóban levő ü a szerb közvetítés folytán u-vá alakult át.

kredit † ker hitel [ném Kredit, fr crédit 'ua.', lat creditum 'kölcson, adósság', tkp. 'hit, hitel, bi-zalom', credere, creditum 'hisz'; 'hitel, kölcsön']; '(mobiltelefonon) lebeszélhető pénzösszeg; keret' [szerb kredit 1. 'hitel, kölcsön', 2. 'hitel(keret)', 3. átv. 'hitel, hírnév' < fr crédit 'hitel', 'kölcsonnevés', 'követelés, követelmény', 'tekintély' < lat credo 1. 'valakire valamit biz, rábíz, átad', 2. 'valakiben bízok, bizalmat helyez', 3. 'valaki szavának, mondásának hisz, hitelt ad', 4. 'vél, gondol, hisz']

lüszter 'csillár' [< ném Lüster 'csillár', 'vékony gyapjúsövet', 'fémes máz' < fr lustre 'ragyogás, csillár' < lat lustrare 'megtisztít, megvilágít']

luszter 'csillár' [< szerb luster 'ua.' < fr lustreur 'fényesítő' < lat lustrum 'tisztító, engesztelő áldozat']

lokalitás † 'helyiség; helyi jelleg' [ném Lokalität 'ua.' < fr localité 'ua.']

lokalitás 'meghatározott terület' [szerb lokalitet 1. 'helyi jelleg, sajátosság, színezet', 2. 'régészeti lelőhely' < fr localité 'helyiség, helybeliség']

parter † 'földszint a nézőtéren; virágágyak dekoratív elrendezése díszkertben' [ném Parterre 'ua.' < fr par terre 'földszint, a talaj mentén' †par 'által, mentén' + terre 'föld' < lat per 'ua.' + terra 'föld']

parter földszinti nézőtér [szerb parter 1. földszint (épületben), 2. földszint (nézőtéren), 3. szőnyeg (birkózásban), 4. talajtorna < fr par terre 'földszint, a talaj mentén' †par 'által, mentén' < lat per 'ua.' + terra 'föld']

rezerva † 'tartalék; tartózkodás, óvatosság' [ném Reserve 'ua.' < fr réserve 'ua.']

rezerva 1. 'tartalék', 2. 'tartalék játékos'

[szrb rezerva 1. 'fenntartás, tartózkodás', 2. 'tartalék, készlet' 3. 'tartalékállomány'; 'tartalékos szolgálat' 4. 'tartalék játékos' 5. 'fenntartás' < fr réserve 'fenntartás, kivétel'; 'tartózkodás, óvatosság'; 'tartalék, tartaléksereg']

5.2. Német-szerb közvetítés

Kivételesen a határon túli magyar nyelvváltozatokba is a németből kerül egy-egy szó, például szerb vagy horvát közvetítéssel (Tótfalusi, 2008; Zaicz, 2006; Kovács, 1968–1975; Mićunović, 1988; URL1):

ringli 'szardellagyűrű, ajókaagyűrű, ajóka'

† 'karika, gyűrű' [< baj-oszt ringl \leftarrow Ringel 'gyűrűcske']

ringli 'kerek főzőlap villanytűzhelyen' (Vajdaság, Horvátország) [< szrb ringla 'kerek főzőlap', 'karika, gyűrű' < baj-oszt ringl 'ua.' \leftarrow Ringel 'gyűrűcske' \leftarrow Ring 'gyűrű']].

6. Regionális idegen szó

A magyar nyelvnek a Magyarországon kívüli régiókban élő beszélői azért élnek az elavult idegen szóval, mert a kontaktusnyelv hatással van rájuk, és általában nem tudják, mi az idegen szó magyar megfelelője.

Így például a csillár és a hitel főnév helyett inkább a luszter és a kredit főnevet használják. Ez a jelenség arra ösztönöz bennünket, hogy vezessük be a regionális idegen szó fogalmát, azokra az esetekre alkalmazva, amikor az anyaországi beszélők mintegy felújítják az elavult idegen szavakat akár teljesen, akár bizonyos jelentésbeli vonatkozásukban. A teljesen elavult idegen szavak és az elavult jelentések felélesztése mindenképpen regionális idegen szót eredményez, még akkor is, ha ez a szó alakjában el is tér a Magyarországon elavult idegen szótól. Mint például a 'fodrász' jelentésű vajdasági, horvátországi, muravidéki és örvidéki frizer szó az anyaországi elavult frizőr helyett.

Irodalom

1. Kovács Kálmán szerk., 1968–1975. *Szerbhorvát-magyar szótár I-III.*, Újvidék: Tartományi Tankönyvkiadó Intézet.
2. Lanstyák István, 2011. A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István szerk. *Magyarok Szlovákiában VII.*, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 88–112. o.
3. Mićunović, Ljubo, 1988. *Savremeni rečnik stranih reči*. Novi Sad–Nikšić: Književna zajednica Novog Sada, Univerzitetstva riječ
4. Molnár Csikós László, 2017. Regionális idegen szavak a vajdasági magyar nyelvhasználatban. In: Gróf Annamária – Kolláth Anna – Sztoták Szilvia szerk. *Szélrózsa, A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 2014. évi lendvai konferenciájának anyaga*, Budapest: Termini Egyesület, 61–71. o.

5. Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István – Vančóné Kremmer Ildikó – Simon Szabolcs, 2011. Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István szerk. *Magyarok Szlovákiában VII.*, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 243–252. o.
6. Tótfalusi István, 2008. *Idegenszó-tár: Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó
7. Zaicz Gábor szerk., 2006. *Etimológiai Szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó
8. URL1: Termini Szótár <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=searchbox> (letöltés ideje: 2021. november 29.)

References

1. Kovács Kálmán szerk., 1968–1975. *Szerbhorvát–magyar szótár I-III. [Serbo-Croatian-Hungarian dictionary]*. Újvidék: Tartományi Tankönyvkiadó Intézet (In Hungarian, In Serbian).
2. Lanstyák István, 2011. A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei, [Layers of origin of the Hungarian vocabulary beyond the border] In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István szerk. *Magyarok Szlovákiában VII.*, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 88–112. (In Hungarian).
3. Mićunović, Ljubo, 1988. *Savremeni rečnik stranih reči [Modern dictionary of foreign words]*. Novi Sad – Nikšić: Književna zajednica Novog Sada, Univerzitetaska riječ (In Serbian).
4. Molnár Csikós László, 2017. Regionális idegen szavak a vajdasági magyar nyelvhasználatban, [Regional foreign words in the use of the Hungarian language in Vojvodina] In: Gróf Annamária – Kolláth Anna – Szoatak Szilvia szerk. Szélnőrsza, A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 2014. évi lendvai konferenciájának anyaga [Wind Rose. Material of the 2014 Lendva conference of the Termini Hungarian Language Research Network Hungarian Language for Foreigners]. Budapest: Termini Egyesület, 61–71. o. (In Hungarian).
5. Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István – Vančóné Kremmer Ildikó – Simon Szabolcs, 2011. Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban [Foreign words in the slovakian versions of the Hungarian language]. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István szerk. *Magyarok Szlovákiában VII. [Hungarians in Slovakia VII.]*, Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 243–252. (In Hungarian).
6. Tótfalusi István, 2008. *Idegenszó-tár: Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára [Foreign Vocabulary: An interpretive and etymological dictionary of foreign words]*. Budapest: Tinta Könyvkiadó (In Hungarian).
7. Zaicz Gábor szerk., 2006. *Etimológiai Szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete [Etymological Dictionary Origin of Hungarian words and suffixes]*. Budapest: Tinta Könyvkiadó (In Hungarian).
8. URL1: Termini Szótár <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=searchbox> (Accessed: 29. november 2021)

Idegen szavak elavulása határon innen és túl

Molnár Csikós László, PhD. Újvidéki Egyetem, ny. egyetemi rendes tanár, Szerbia; mcsikos@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7361-034X>

Tanulmányomban a magyar nyelvbe került idegen szavak közül azokkal kívánok foglalkozni, amelyek Magyarországon elavultnak számítanak, a magyar nyelvterületnek más részein viszont élő használatban vannak. Ennek rendszerint az a magyarázata, hogy a régiók beszélői átvették őket a kontaktusnyelvből, vagyis szerb, horvát, szlovén, német, szlovák, ukrán vagy román mintára élnek velük. Az elavulás lehet teljes, kiterjedhet a szó egészére, ekkor minden jelentésében elavult, előfordul azonban, hogy a szónak csak bizonyos értelemben való használata régies, avult, ez részleges elavulásnak számít. Az anyaországban elavult idegen szó vagy megfelelője több régióban is megjelenhet a használatban, néha pedig csak valamelyik régióban bukkan fel. Például az 'ügyvéd, jogtanácsos' jelentésű, Magyarországon elavult advokát szó ugyanebben az alakban, 'ügyvéd' jelentéssel megtalálható az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai, a horvátországi és a muravidéki magyar regionális nyelvben. A 'vegyeskereskedés' jelentésében elavult bazár főnévnek csak a Felvidéken fordul elő a megfelelője, bazár és autóbazár alakban, szlovák mintára használt autók-kereskedést jelölnek vele. Látszólag véletlen egybeesés, hogy ugyanaz a szó az egyik nyelvben elavul, nem igénylik a beszélők, a másik nyelvnek pedig szüksége van rá és használja, nem engedi, hogy elavuljon. Ennek feltehetően racionális magyarázata van. Szem előtt kell tartani, hogy az idegen szavak átvétele nem olyan jelenség, amely a különböző nyelvekben egyformán megy végbe, úgyhogy a kontaktusnyelvekből átvett idegen szó útja nem feltétlenül azonos a Magyarországon elavult idegen szó etimológiájával. A megfelelő értékeléshez az átvétel idejét, helyét és módját is figyelembe kell venni. Eléggé sok idegen szó német közvetítéssel került a magyarországi magyarba, megfelelőik viszont a szerbiai magyarokhoz inkább francia és szerb közvetítéssel jutottak. Néhány elavult is van köztük. Például a 'hitel' jelentésű elavult kredit német eredetű a magyarországi magyarban. A vajdaságiak szóhasználatában a francia-szerb eredetű kredit értelme egyrészt 'hitel, kölcsön', másrészt '(mobiltelefonon) lebeszélhető pénzüsszeg; keret'. Első jelentése Erdélyben, Horvátországban, a Muravidéken és az Őrvidéken is megvan, a második Vajdaságon kívül Erdélyben és a Felvidéken is. A jelenség azzal is összefüggésben lehet, hogy a Magyarországon kívüli régiókban élő beszélők ritkábban használják az elavult idegen szó magyar megfelelőjét, vagy egyáltalán nem ismerik, ezért más nyelv hatására az idegen szóval élnek, ebben az esetben a hitel főnév helyett inkább a kredit főnevet használják.

Kulcsszavak: idegen szó, teljes elavulás, részleges elavulás, közvetítőnyelv, kontaktusnyelv.

Архаїзація запозичених слів в Угорщині та за її межами

Чікош-Ласло Молнар, PhD. Новосадський університет, викладач університету, Сербія; mcsikos@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7361-034X>.

У статті зроблено спробу аналізу тих запозичених в угорській мові слів, які в Угорщині вже вважаються застарілими, а на інших мовних територіях ще належать до активної лексики. Переважно це пояснюється тим, що мовці регіонів запозичили

їх із контактних мов, тобто користуються ними за зразками сербської, хорватської, словенської, німецької, словацької, української або румунської мов. Архаїзація може бути повною, поширюватися на все слово, в такому випадку застарілими є всі значення слова, проте трапляється, що застарілим є тільки одне зі значень слова, тоді це вважається частковою архаїзацією. Запозичене слово, яке застаріло в материнській державі, або ж його відповідник може проявитися у мовленні різних регіонів, а іноді вживається у мовленні тільки якогось одного регіону. Наприклад, застаріле в Угорщині слово «advokát» (адвокат) у значенні 'ügyvéd, jogtanácsos' (адвокат, юрисконсульт) використовується в угорських мовних варіантах у Трансільванії, Фелвїдейку, Воєводині, Закарпатті, Хорватії, Прекмур'ї. Застарілий іменник «bazár» (базар) у значенні 'роздрібна торгівля' використовується лише у Фелвїдейку у варіантах «bazár» (базар) та «autóbazár» (автобазар) за словацьким зразком, де так позначають місце торгівлі вживаними авто. На перший погляд, такі збіги є цілком випадковими, коли те саме слово в одній мові архаїзується, мовці ним більше не користуються, а в іншій мові воно ще потрібне, і мовці ним користуються, не дозволяючи йому застаріти. Однак таке явище має і раціональне пояснення. Необхідно не забувати, що запозичення чужих слів – це не таке явище, яке відбувається однаково у різних мовах, тож шлях запозиченого з контактної мови слова не обов'язково збігається з етимологією застарілого в Угорщині запозиченого слова. Для правильної оцінки необхідно брати до уваги час, місце та спосіб запозичення. Досить багато запозичених слів потрапило в угорську мову в Угорщині за посередництва німецької, а їх відповідники у сербській угорській переважно потрапляли через французьку та сербську. Серед них були і архаїзми. Наприклад, застаріле слово німецького походження «kredit» (кредит) вживається в угорській Угорщині у значенні 'hitel' (кредит). У мовленні жителів Воєводина слово «kredit» має французько-сербське походження і означає, по-перше, 'hitel, kölcsön' (кредит), а, по-друге, 'сума, яку можна використати для розмови на мобільному телефоні; абонемент'. У першому значенні присутнє в Трансільванії, Хорватії, Прекмур'ї, Бургенланді, а у другому – крім Воєводини, також у Трансільванії та Фелвїдейку. Явище може бути пов'язане і з тим, що мовці, які живуть у регіонах поза межами Угорщини, рідше користуються угорськими відповідниками застарілих запозичених слів або ж зовсім їх не знають, тому під впливом іншої мови користуються запозиченими словами. У таких випадках замість іменника «hitel» використовують іменник «kredit» (кредит).

Ключові слова: запозичене слово, повна архаїзація, часткова архаїзація, мова-посередник, контактна мова.

Obsolescence of foreign words crossing here and beyond

László Molnár Csikós, PhD. University of Novi Sad, retired university professor, Serbia; mcsikos@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7361-034X>.

In my study, I would like to deal with those foreign words that have become obsolete in Hungary, but are still in live use in other parts of the Hungarian language area. This is

usually explained by the fact that speakers in the regions have adopted them from the language of contact, ie they are modeled on Serbian, Croatian, Slovenian, German, Slovak, Ukrainian or Romanian. Obsolescence can be complete, it can cover the whole word, then it is obsolete in all its meanings, but sometimes the use of the word only in a certain sense is old, obsolete, it is considered partial obsolescence. An obsolete foreign word or its equivalent in the motherland may appear in use in several ancient ways, and sometimes it appears only in one of the regions. For example, the word *advokát* 'lawyer, legal adviser', which is obsolete in Hungary, can be found in the same form, meaning 'lawyer' in the Hungarian regional languages of Transylvania, the Highlands, Vojvodina, Transcarpathia, Croatia and Mura region. In the meaning of 'general trade', the obsolete equivalent of the main name of the *bazár* occurs only in the Highlands, in the form of a *bazár* and a *autóbazár*, denoting a used car dealership following the Slovak model.

It seems a coincidence that the same word in one language becomes obsolete, is not required by speakers, and the other language needs and uses it, does not allow it to become obsolete. En pre-sumably has a rational explanation. It should be borne in mind that the acquisition of foreign words is not a phenomenon that takes place equally in different languages, so the path of a foreign word taken from contact languages is not necessarily the same as the etiology of an obsolete foreign word in Hungary. The time, place and method of receipt must also be taken into account for a proper evaluation. Quite a few foreign words came to Hungarian in Hungary through German mediation, but their counterparts reached Hungarian Serbs via French and Serbian mediation. There are some obsolete ones among them. For example, obsolete *kredit* meaning 'loan' is of German origin in Hungarian in Hungary. In Vojvodina's parlance, the meaning of *kredit* of French-Serbian origin is, on the one hand, a 'loan, a loan' and, on the other hand, an amount of 'money that can be negotiated (on a mobile phone); frame'. It has its first meaning in Transylvania, Croatia, the Mura region and the Guardian region, and the second in Transylvania and the Highlands. The phenomenon may also be related to the fact that speakers living in regions outside Hungary rarely use the Hungarian equivalent of an outdated foreign word, or do not know the foreign word at all under the influence of another language, in which case the *kredit* noun is used instead of the *hitel* noun used.

Keywords: *foreign word, total obsolescence, partial obsolescence, intermediary language, contact language.*